

izlasti; toda ta oblika se ni pisala nikoli ne pred Pleteršnikom in ne za njim. Danes je edino upravičena oblika: zlasti, kakor je pisal tudi Levec.

Podobno je z besedo n a l a š č, ki je tudi nastala iz podstave (v)last. Prvotnejša oblika: navlaš se menda govori še po Koroškem in Štajerskem, vsaj ondotni pisatelji so jo rabili, v naši dobi zlasti Majar, Janežič, Trstenjak, Raič i. dr.¹ Posplošiti je izkušal to obliko prvi Valjavec,² katerega se je oklenilo več pisateljev. Precej pogosto jo je pisal v prvih desetih letih Ljubljanski Zvon, toda nekako z enajstim letnikom je zmagala preprosta oblika: nalašč,³ kar se danes brez izjeme piše. Pleteršnik ima poleg nalašč tudi še navlašč, vendar literarna ta oblika ni več; edino

¹ Slov. 1848, 186: navlaš (Majar) Slov. bč. 1850, 91; 1851, 14, 84 (navlašč, Janežič) Nov. 1850, 21. Trstenjak, 1860, 276 (Raič), navlaščno število: Nov. 1859, 39.

² Glas. 7. zv. 111: navlašč itd.

³ Ljublj. Zvon: navlašč: 1883, 91, 355, 416; 1884, 285; 1885, 681; 1887, 346, 514; 1889, 297; 1891, 430, 497 itd.

pravilna pa je v posebnem izrazu: navlaščen, ker se je vedno samo tako pisalo!

Tudi last, lasten, lastnik, samolasten itd. se ne piše po etimologiji. Novice so pisale prva leta (najbrže po istem načelu kakor vlni, vlastovke itd.¹) skoro redno vlast, vlasten, vlastnost itd. Vsled zveze s Hrvati je zahteval tako tudi M. Majar (Pravila, 38), zato je Slov. bčela vedno rabila te oblike. Drugod se jih niso poprijeli.² Stalno jih je pisala le mariborska Zora, kar pa je bilo za splošno pisavo brez pomena. Nekolikokrat jo je posnemal sicer Ljublj. Zvon,³ ali brez uspeha; danes ne piše tega nihče več po etimologiji. (Dalje.)

¹ Vlni, vlnski poleg vlanjki skoro redno; vlastovke: Nov. 1843; 16, 81 itd.

² Redka izjema: vlastnik, Glas. sl. slov. 1854, 7.

³ L. 1887: razvlastil (334) vlastnik (530) in 1891, 267; samovlastna odredba 1888, 281. — tako tudi Mencinger, Gl. 5. zv. 98: samovlastno.

KNJIŽEVNOST.

Kontrolor Škrobar. Roman. Spisal dr. Alojz Kraigher. Dva zvezka. V Ljubljani 1914. Založil L. Schwentner.

To je roman škrobarjevih ljubezni. Obmejne razmere so samo raztrgana vrstica, ki veže nečedni šopek škrobarjevih doživljajev; ti bi se ravno tako lahko vršili ob hrvaški meji, v centru Slovenije ali ob laški meji kakor ob nemški. Zato Kontrolor Škrobar ni roman z meje in tistih par pokrajinskih kontur od Sv. Trojice v Slovenskih goricah in par tipov od vseh vetrov znesene inteligence, kakor dr. Žizek, živahen advokat, dr. Črnko, obupljiv Kranjec brez energije, ki se zažene in vsled neuspehov proda Nemcem, dr. Rupnik, ki je še ena najsimpatičnejših moških oseb v romanu — teh par tipov in kar je še učiteljev in drugih navrh, nam ne da slike Spodnje Štajerske. Našega ljudstva je malo ali nič v knjigi, tistega ljudstva, ki je tesno zvezano s to zemljo, ki je ukoreninjeno z dušo in telesom v slovenskih rodni tleh, o katerih pravi sociolog Gumplowicz v splošnem državnem pravu, da Nemce požirajo. Arnošt Škrobar je kakor Pilat v veri v teh krajih in razmerah in ne tip iz naše inteligence, ampak objekt, na katerem nam pisatelj s čudovito vnemo demonstrira tisto staro:

Piti, ljubiti, peti —
to se pravi živeti...

Naj se Škrobar sam predstavi: »O, kaj bi tajil — falot sem, grand falot, da si ga lahko iščete podobnega, Moj ideal je don Juan.

Nobenega globljega čuvstva ni v meni. Po vrhu plavam, hladno in trezno in prežim za plenom kakor lovec za divjačino. Razmere uvažujem in terrain študi-

ram ter hlinim naivnost in neizkušenost, prebrisanec nakazni. Od vseh strani preračunim šanse in si zavarujem hrbet in ledja, da se ubranim presenečenj... Pa mi padajo v mreže ribice zlatkane, zaverovane v ljubezen, kot v boginjo na oltarju, ne vedoč, da ni bogov in ni svetosti in da so celo njih lastna čustva, tista mogočna in blažena čustva — prevara in sen.

Užitek je moj kralj. Živio kralj!« (I. Str. 32.)

Sedaj ga poznate, tega Arnošta Škrobarja, in Kraigher nam razpleta njegovo dejanje in nehanje pri Sveti Jederti tako, da je falot v tej svoji karakteristiki prej premalo povedal nego preveč. Nebrzdana spolnost je glavni predmet v romanu, je vodilna misel, je začetek in konec. Značilno je, da je v škrobarjevih obmizjih več življenja pod mizo nego nad njo. »Ljubiti« v škrobarjevem zmyslu = udejestvovati vselej in povsod razmnoževalni nagon. Nič več in nič manj. Zato ne bom razlagal in seciral značajev Cilike, Milike, Tilike in Filike in drugih žensk, ki so bile v škrobarjevih rokah. Zmeraj ista lajna in razlike v značajih so samo to, kar C, M, T in F pred — ilikami, da je vsaj malo varijacije na dolgih 643 straneh. Tema pa je i: ostane: on pa ona. 'Piti' je primerno vpoštevano. Krokarije in mačka nam ni še nihče tako materialno opisal kakor Kraigher v tej knjigi. 'Peti' je pa bolj mačehovsko obdelano. Saj je pa tudi petje edina nematerialna plat teh ljudi in užitek, ki se čutijo le z duhom, se pisateljevo pero izogiblje.

Ob donjuanstvu, ob casanovstvu škrobarjevem se koncentrira vsa Kraigherjeva moč in na to obrača tudi vso bralčevo pozornost. Zato pa stoji lokalno in kulturno torišče romana daleč za vsem tem. Narodne, gospodarske in politične razmere na meji, o katerih

bi sam bil mogel dati pisatelj edino kaj originalnega in živega, zavzemajo v knjigi dobrih 100 strani. Vse drugo povest Škrobarjeve erotomanije, med katero se blešči tuintam kak žarek, kakor n. pr. tale sličica: »Mesec sije z neba, majhen, svetel kot polirano srebro, ledeno mrzel. Kakor pajčolan leži na zemlji siva megla. Travne bilke, veje na grmovju trepetajo v tenkem srežu; potrpežljivo silje dehti na njivah v rahlem pudru. Tuintam blesti iz polumraka drobna kapljica — v zadnjih trepetljajih, predno jo stisne mraz. Belkaste krone sanjajo v tišini, jagnedi vzdihujejo v nebo...« (II. Str. 247.) Človeku je žal za tak biser... Najpozitivnejša stran romana: razmerje med Nemci, nemčurji in Slovenci, je taka, kakor bi bral izrečke iz političnih časopisov. Dr. Rupnik ima v svojem protosu izpiske iz Bartschevega romana *Das deutsche Leid* in švadronira z njimi kakor kak deželnozborski kandidat na volilnem shodu. Vsi ti advokati, notarji, uradniki, župani, trgovci in mešetarji so fotografije, ki bi jih vsakdo, ki živi v Slovenskih goricah in zna pisati, podal morda ravnotako kakor Kraigher. Nikjer te ne zgrabi umetnik s silo svojega ustvarjanja, vse je sama kopija. Še ob največjem političnem dogodku v romanu, ob volitvah pri Sv. Jederti, si ne veš razlagati, zakaj je pravzaprav oddal Škrobar svoja glasova Nemcem. Za to ni nobene nujnosti. In ni čuda: Kraigher je s svojo *camero obscuro* ujel nekaj tipov in nam jih podal brez lastne subjektivne note. Človeka že spoznaš po fotografiji, a v dušo mu ne vidiš. Zato je v tej knjigi figur milijon, psihologije niti za betvico. Fotograf pa ni umetnik, ampak obrtnik. Tako nam tudi Kraigher v tem romanu ni podal umetniške slike iz krajev, kjer se bije boj dveh narodov, marveč fotografije zunanjih ljudi, ki so slučajno tam. Zato učinkuje Župančičeva pesem na koncu banalno in smešno. Falot kakor Škrobar, ki odreši sebe in bralca, ko si požene kroglo v glavo, ne zasluži epitafa:

In zagrizel se v rodna je tla volkodlak —
to je bil Črtomir, naš junak.

Črtomir — pa ta čudni patron erotomanije... Kraigher bi že iz navadnega umetniškega takta ne bil smel zapisati: »Župančič je zapel!...« v ta album obmejnih fotografij in Škrobarjevih intimnosti. Župančič ni nič zapel, marveč Kraigher je še zadnji hip napravil literaren kompliment; ali mu je Ž. hvaležen zanj, ne vem.

Ostane: Kontrolor Škrobar ni roman, vreden literarnega imena. Pač pa smo doživeli s tem delom novo panogo našega slovstva: literarni šu: d. Dokažem to ne z moralnega stališča, marveč z zgolj umetniškega. Ivan Cankar je napisal že marsikaj, čemur se da od etične strani oporekati, a v vseh njegovih delih je duh genija, je umetnost. Oton Župančič je zapel več nesvetih pesmi nego svetih, a v vseh je nekaj, kar se definirati ne da, kar daje njegovim verzom sijaj poezije, torej umetnosti. Oba sta nam dala v svojih delih lepoto, vzeto iz zunanosti, občuteno v duši, reproducirano umetniški. Njiju individualnost je dala njiju delom karakteristiko umetnine. Cankar Ivan piše: »Domovina, ti si kakor zdravje...« Župančič je zapel:

»V smrt gre junak
in njegov korak
gre kot potres od gôr do gôr.«

Kraigher pa piše: »A v tem trenutku... (NB. 3 pike) strel!... Ali je hotel?... Ali se mu je slučajno sprožilo?...«

Z glavo udari ob mizo... (NB. 3 pike) curek krvi brizgne po prtu... Ženske zavrišče. Jaz priskočim, ga pogledam... Mrtev! —«

Kraigher se opravičuje: »Arnošt Škrobar ni pisal dnevnika za javnost. Ni ga pisal za naše ljudstvo, za naš mili narod, in ne za njega nadebudni cvet — za mladino.« Pokaj je torej Kraigher ta dnevnik izdal? In 'mili' in 'nadebudni' — zdi se, da je zapustil Škrobar Kraigherju tudi pero in črnilo poleg dnevnika, ko je pisal epilog. Drugače si teh dveh ciničnih epitetrov ne vem razlagati. — Kraigher tarna: »A dajte mi junakov v dobi renegatstva, pobitih idealov, ubitega ponosa, klavernih osebnosti, zaničevane samozavesti, ki jo teptajo lastni bratje!...« In sedaj, ravno ta hip, zapoje Župančič, ker Kraigher čuti, da bi sam ne bil temu kos. Raketa, da bi se teme ne videlo.

Kraigherjevo literarno delo je poleg hladne konstrukcije fotografiranje, je obrtništvo. Kar in kakor se da v zunanjem svetu otipati, videti, slišati, okusiti — to in tako nam Kraigher poda. Materija ostane pri njem materija. Zmožnosti, grobo snov dvigniti do breztelesnosti, dati iz lastne umetniške moči novo formo in vsebino, te zmožnosti Kraigher nima. Ob Školjki in ob Škrobarju stojimo vrhutega pred vprašanjem: Kaj hoče pravzaprav pisatelj, da nam naravnost vsiljuje specifično seksualno stran svojih ljudi? Ali zato, ker se do drugih problemov povzpeti ne more? Ali zato, da bo fiziološka erotika kos sladkorja, na katerem nam da grenko kapljico kake bridke resnice? Ali seksualnost radi seksualnosti same? Odgovor je lahek; izberite sami in vsak bo zadel nekaj. Izgovor 'Arnošt ni pisal dnevnika za javnost' je fraza in prav nič ne opraviči intimnosti, s katerimi se širokousti tak don Juan v jutranjih urah, ko glave, alkohola polne, že trkajo ob mizo. Tudi trditev pisateljeva, da je priobčil dnevnik v informacijo inteligence, da po spoznanju mogoče kaj pripomore k izpreobrnitvi, je iz trte izvita in sramežljivo opravičevanje avtorja, ki se je še zadnji hip podzavestno spomnil svetopisemskega mlinskega kamna. Da sam sebi ni verjel, kriči glasno tisti 'mogoče kaj'. Mogoče kaj in še bolj mogoče nič. Škrobarji ne bodo naše inteligence izpreobrnil.

A. Remec.

Pogodba. Burka s petjem v dveh dejanjih. Spisal dr. Ivo Česnik. Zal. k: jigarna Kat. tisk. društva v Gorici. Tiskala »Narodna Tiskarna« v Gorici. 1914. Cena 40 vin. — Godi se v preteklosti na Vipavskem. Recimo v časih prve »Slovenske Talije« pod vplivom osebja »Divjega lovca«. Igra in protiigra: Miklavž Mlakar, krčmar in posestnik; Miha Gašperon, priletan kmet in vdovec, ki snubi Hanico, Mlakarjevo rejenko, pa godec Gaber; Hanica; Šimen Groznik, mlad kmet; Neža, Mlakarjeva žena; Marko, njen sin; Marijana, stara dekla; Gaber, ki predsedla v drugem dejanju v protiigro; fantje, dekleta, kmetje. Miha Gašperon, sicer bogat mož, mora kopati zaklad in biti neverjetno zabit, da zmaša Groznik, fant od fare, in dobi Hanico. In še petje! Začne se z neokusno: Rožic ne bom trgala... V jeziku je res par ljudskih rek in par vragov — drugače pa bije jezik in vse ravnanje — izgovor preteklosti ne drži; preteklost je bila še bolj izrazita in krepka — resničnemu življenju našega